

Vida Barac-Grum

ODNOSI MEĐU SJEVERNIM KOPNENIM ČAKAVSKIM SUSTAVIMA

U ovom radu pratim odnose među tradicionalnim čakavskim govorima, prvenstveno priobalnim sjevernim primorskima, i čakavskim govorima u unutrašnjosti kopna; pratim one dijalektne elemente koji su opstali kao čakavski u unutrašnjosti, bez obzira na njihovu narječnu sustavnost danas.

1. Na početku ovoga rada moram pripomenuti da mi pojam sjeverni čakavski govori ne znači lingvističku odrednicu (sjevernočakavski), već predstavlja geografsku smještenost govora koji se pružaju od sjevernoga hrvatskoga priobalja (Sjeverno hrvatsko primorje, Istra) u unutrašnjost kopna¹. Pored već spomenutih (v. bilješka 1) Brozovićevih i Moguševih opisa sjevernočakavskih govora (= ekavskih govora) treba pripomenuti da se i unutar sustava srednjočakavskih govora (ikavsko-ekavskih) nalaze i govori Crikvenice u priobalju i Mrzle Vodice u Gorskom kotaru. Na te je govore, direktno i indirektno, upozorila Iva Lukežić. Ni crikvenički ni mrzlovodički govor nije uvrstila² u svoj opis čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Oba govora odredila je kao doseljenička iz istarsko-kvarnerskoga područja.

2. Jezik je govorni akt, u kojem je dijalog osnovica komunikacije³. Jezična komunikacijska aktivnost uvijek je akcija koja traži i suakciju govornika, koja se vrši na istom, približno istom ili dovoljno sličnom kodu koji omogućuje sporazumijevanje. Za ovjereni akt sporazumijevanja u istom kodu potrebno je više

¹ O čakavskoj lingvističkoj terminologiji samo u posljednje vrijeme pisali su Dalibor Brozović (u "Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski", Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1988, v. poglavlje Čakavsko narječje, str. 80-90) i Milan Moguš (u "Čakavsko narječje" Školska knjiga, Zagreb 1977); u radu promatram pozadinske čakavske govore, ne ulazeći u probleme daljih čakavsko-kajkavskih odnosa na kopnu, još sjevernijih čakavskih oaza u Zagorju i govora izvan Hrvatske.

² V. Iva Lukežić, Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, ICR, Rijeka 1990.

³ V. o tome i Cullioli, Sur quelques contradiction en linguistique, Communications 20, Le Seuil, str. 83-91.

govornika istoga govornoga idioma, pa čak i iste generacije. Istražujući, na primjer, govor Rukavca u sjevernočakavskom (lingvistički) ekavskom području glavna ispitanica bila mi je jedna od najstarijih govornica toga idioma, danas pokojna Francika Trinajstić. Njezin su govorni akt pratili generacijski znatno mlađi sudionici – pripadnici nekoliko generacija. Oni se pokatkad nisu slagali s njom u njezinim govornim iskazima. Nakon promišljanja rezultat se govornoga akta svodio na konstatacije da su poput nje doista govorili njihovi očevi i majke ili njihovi djedovi. Njezini su iskazi bili tradicionalniji u smislu ekavskih ostvaraja jata ili čak i nekih akcenatskih realizacija – tipa otàc – òtac. U pogledu realizacije jata mlađa je generacija pokazivala više jezičnih tolerancija prema ikavsko-ekavskim ostvarajima praslavenskoga jata. Nesporazumi su se odnosili i na čakavske odnose *žât* $\approx$ *žêt*, što je sve upozoravalo na razmjerno nagle promjene u određenim jezičnim čakavskim (narječnim) nesigurnim položajima praslavenskih glasova ili starih naslijeđenih naglasnih čakavskih sustava.

U lingvistički posve čistom aktu sporazumijevanja očekivao bi se suodnos *govornik* (dva, ili više njih) $\approx$ *slušatelj* (dva, ili više njih) i ponovno obratna situacija (naravno, uvijek ako zanemarimo idiolekt, koji u proučavanju jezika nužno moramo zanemariti). Takva idealna situacija zahtijeva čisti odnos među govornicima: 1. isti organski idiom; 2. ista generacija; 3. ispitanici koji doista nisu duže boravili izvan svojega mjesta (sela); 4. zabačenost područja – u smislu da njime ne prolaze značajnije prometnice ili da u nj ne dolaze ljudi zbog mogućih povijesnih (ili drugih) znamenitosti; 5. okruženost govornicima vrlo sličnih govornih (i drugih spomenutih) obilježja; 6. udaljenost od naglih civilizacijskih promjena.

U takvim idealnim jezičnim situacijama proces promjena bio bi sporiji, ali ipak bi se usporeno morao dešavati zbog unutrašnjih jezičnih razloga i, ipak, određenih jezičnih težnji za promjenama.

3. U ovom radu ne pratim jedan govorni idiom u njegovim generacijskim smjenjivanjima; na čakavskom području danas nemoguće je naći toliko zabačen kraj koji ne bi pretrpio inodijalektne utjecaje ili bi bio otuđen od civilizacijskih tijekova. Preostaje samo jedna od svih spomenutih mogućnosti: okruženost govornicima vrlo sličnih govornih (i drugih spomenutih) obilježja. U tom je smislu vinodolsko područje – možda na čitavom čakavskom priobalnom tlu – najidealnije kao čuvar najstarijih čakavskih osobitosti, unatoč određenim promjenama koje se zbivaju i na ovom govornom području.

Ne tražim, dakle, čiste odnose u sporazumijevanju, već one koji omogućuju sporazumijevanje kao prijelazni put od jednih govora prema drugima, jednih dijalekata prema drugima, pa čak i jednih narječja prema drugima. Tražim zajedničke putove među govorima koji su – unatoč geografskim udaljenostima – pa i unatoč inodijalektnim utjecajima ili čak i međunarječnim dodirima – ostali isti u smislu njihova još uvijek zajedničkoga smjera razvojnosti.

Kao usporednicu u ovom radu uzimam jedan od vinodolskih idioma — a samo usputno jedan od istarskih čakavskih ekavskih, koji također smatramo klasičnim u smislu razmjerno dobre sačuvanosti iskonskih čakavskih obilježja. U Vinodolu sam odabrala govor Kamenjaka, koji pripada ikavsko-ekavskom čakavskom sustavu. Samo kao usporednicu zbog odnosa sa starijim čakavskim stanjem uzimam istarski čakavski ekavski idiom Rukavca.

Naime, većina čakavskih govora u unutrašnjosti kopna, dalje od priobalja, pripada ikavsko-ekavskoj čakavskoj grupi, koja je, očito, kontinuanta i najrasprostranjenija na hrvatskom sjevernom geografskom području. Oni se računaju na čakavske govore u Lici i čakavske govore koji preko gorskokotarskih sežu u Prikuplje. Ono što me zanima bliskosti su i razlike koje danas distanciraju ove govore u unutrašnjosti od iskonskih čakavskih u priobalju, ali i te govore međusobno. Njihove različitosti zanimljive su (u mjeri u kojoj postoje) baš zato što se nalaze u različitim govornim zaokruženjima.

4. U razmišljanjima o organskim sustavima i njihovom razvoju ne treba se zaobići činjenica da govornici sami nisu svjesni promjena koje se u njihovu jeziku vrše. Oni često nose u sebi — barem djelomično — dva sustava. Kad se radi o generacijskim promjenama govornici najčešće i ne znaju da čuvaju i onaj stariji i onaj noviji sustav, odnosno novije i starije strukturne elemente na pojedinim jezičnim razinama. Novi sustav toliko je integriran u govorni akt da govornici misle da im je on jedini i pravi — pa i istraživaču govornoga idioma daju podatke o tom novom sustavu. Tek pažljivim promatranjem dijalektolog istraživač može otkriti i onaj stariji, pomalo izgubljeni sustav, a i on tek onda ako ima tu sreću da ga uoči u nekom nepredviđenom času kada se autohtoni govornici, često i u afektu, međusobno sporazumijevaju. Takav nepredviđen, ali veoma očit, susret govornika međusobno doživjela je Iva Lukežić u Lunu na Pagu⁴. Govornici, naime, kad su i sami zauzeti svojim razmišljanjima, govore sustavom koji im je u određenom času najbliži. Ali kada ih neka izvanlingvistička situacija potakne na neobvezatni diskurs počinju potpuno otvoreno govoriti međusobno i pokazivati supstrukturne elemente svojega idioma — pomalo već zapretane — koji ih s jedne strane udaljuju od većinske govorne strukture danas — ali ih približuju starijem čakavskom stanju.

Govor gorskokotarskih Lokava istraživala sam u nekoliko navrata. Pri jednom od tih istraživanja toga govornoga idioma našao se u jednoj obitelji i gospodin, povratnik iz Amerike. Njegovi iskazi bili su ponešto drugačiji od iskaza govornika koji su neprekidno živjeli u Lokvama. U razgovoru s njim svi su se prisjećali starijih riječi koje više ne rabe, ali ih znaju, pa i ponekih starijih fonoloških likova i prozodijskih ostvaraja koji su zamrli, ali ih suvremenici ipak

⁴ Iva Lukežić, *ibid.*, str. 49, bilješka 70.

znaju. Njegove su iskaze prihvatili i drugi sudionici u razgovoru, pa je taj čakavsko-kajkavski idiom postao ponešto "čakavskiji".

U jezičnim (bliskojezičnim, bliskogovornim) situacijama često se zanemaruje, kao mogući element prihvaćanja bliske jezične strukture, svjesno blago ironiziranje elemenata bliskoga govornog sustava. Među čakavcima ikavsko-ekavskih govornih grupa u dodiru sa čakavcima ekavcima, kao na primjer u vinodolskom kraju, djeci su smiješni ekavski (crikvenički) ostvaraji jata. Imitiraju ih kao nešto njima strano, ali pritom i u njihovu vlastitom govoru ostaje ponešto od te imitacije.

U svemu tome želim naglasiti kako se neke govorne crte, u pojedinačnim idiomima, makar podsvjesno, dugo čuvaju paralelno s novim ostvarajima. Dakle, dva sustava u pojedinim jezičnim strukturama mogu neko vrijeme supostojati, premda nisu oba jednako izražena, i to bez obzira na to radi li se o generacijski različitim sustavima ili dvostrukim sustavima koji postoje zbog inogovorne zaokruženosti.

5. U generacijskim promatranjima određenih jezičnih struktura ne treba nikada zanemariti i odnos informiranoga govornika prema vlastitom idiomu. Nazvala bih to *odnosom jezičnoga sjećanja*. U govoru kajkavskih Brod Moravica u gorskokotarskom kraju danas je svakodnevni oblik 3. lica prezenta glagola htjeti (u niječnom liku) za singular *on, ona, ono neće*, a za plural *oni, one nećejo*. Viktor Jurković⁵ prisjeća se da su stariji ljudi nekada davno govorili *nete* (za 3. lice singulara glagola htjeti) i isto tako *nete* (za 3. lice plurala glagola htjeti). U oba su slučaja ovi likovi rezervirani samo za niječne iskaze. Donosim Jurkovićeve primjere: *On nete, oni nete. Nete mi na bolj ("zdravlje mi se ne poboljšava")*⁶.

Brodmoravički govor spada među zapadne gorskokotarske kajkavske govore koji svi danas u prezentu glagola "htjeti" imaju kajkavske oblike. Međutim, ovi zaboravljeni oblici glagola htjeti u brodmoravičkom govoru danas funkcioniraju na suvremenom planu u tradicionalnim čakavskim govorima istarskoga Rukavca i vinodolskog Kamenjaka, na primjer. Primjeri su iz Rukavca za 3. lice singulara i plurala prezenta glagola *tet: Ōn (onì) te dèlat*. U niječnom liku: *Ōn (onì) nètè dèlat*. Njima odgovaraju primjeri iz Kamenjaka: *Ōn (onì) te kopät*. U niječnom liku: *Ōn (onì) nètè jìst*.

Bez Jurkovićeva jezičnoga sjećanja, bez njegova sjećanja u smislu prenošenja jednog lingvističkog podatka s generacije na generaciju, ali ne u uporabnoj funkciji (jer ni on, ni njegovi roditelji očito ne rabe spomenute likove), ne bismo

⁵ V. Viktor Jurković, Brodmoravičko narječje, Brod Moravice, 1969, str. 207-231. Primjere preuzimam od V. Jurkovića; akcent ne donosim, jer za ovaj prikaz nije relevantan.

⁶ Ibid., str. 212.

znali da su – u jednom jezičnom segmentu u nekom povijesnom času – brodmoravički, rukavački i kamenjački jezični sustavi funkcionirali na isti način.

Brodmoravički je sustav u tom jezičnom segmentu pao, doduše, pod utjecajem inodijalektnih elemenata, ali istovremeno tu mu je i sustav bio slab (zbog drugih oblika glagola htjeti i zbog fonetskoga ostvaraja glasa *č*, izgovorno udaljenoga od *t*). Konzervativni istarski i vinodolski čakavci (barem zasad) još čuvaju ovu razlikovnu crtu unatoč njezinu slabom mjestu među prezentskim oblicima glagola htjeti, ali na fonološkom konsonantskom planu izgovorno-akustična udaljenost između *t'* (koje se ostvaruje u drugim prezentskim oblicima) i *t* nije tolika da bi i na fonološkom planu predstavljala izrazito slabu točku u sustavu.

U kontinuitetu od priobalja prema unutrašnjosti kopna čakavsko-kajkavski govor Fužine sačuvao je u sebi mnoge tipične čakavske govorne osobitosti. Zato ni oblici 3. lica singulara i plurala glagola htjeti u tom govoru nisu zanimljivi. U 3. licu singulara, i u afirmativnom i u niječnom liku, češći su oblici glagola htjeti sa *te*. Primjeri su takvih ostvaraja: 'Oni *te t'ebi s'i p'omoč*. 'Oni *te mi napr'avit*. *N'a:n te p'o:jt j'utro v'ozit d'rva*. *M'l'a:di n'ete d'elat*. *M'l'a:di n'e:te, pr'ošli so va gr'a:t, n'e:te kop'at, ni gr'abit, n'iš*. Rjeđi su ostvaraji s *če*: 'Oni *če ti nači'nit*. *Od s'ega će se pušćat*.

U ovom se govoru, baš u starim, klasičnim oblicima čakavskoga narječnoga sustava – kao što je *te* u glagola htjeti – lako vidi kako na njih utječe drugi narječni sustav, pa nastaju govorni oblici poput: *K'oñi t'eju p'o:jt po s'e:no*. Samo se u ovom jednom liku spajaju čakavski klasični fonološki ostvaraj u osnovi riječi i nastavak koji u trećem licu plurala glagola htjeti obilježava kajkavsko narječje⁷.

Primjeri poput ovoga pokazuju kako se na područjima na kojima se sastaju govornici različitih narječnih sustava određene strukture na sinkronijskoj razini polagano počinju mijenjati – u smislu moguće dvojnosti ostvaraja (*oni te, oni će*), ili čak i u smislu čakavsko-kajkavske simbioze u istom liku (*teju*). Na ovakvim, naoko malim odudaranjima od sustavnoga govornog akta, počinju se stvarati novi sustavni odnosi u određenom idiomu samom pa nastaje jedna nova struktura koja govor – protijekom određenoga vremena – počinje obilježavati kao govor strukturno različit od onih govornih struktura kojima je u početku bio blizak.

Tijek takvih strukturnih mijena u govornom aktu vidimo danas u govoru Fužine. Tok koji je, u istom govornom segmentu, prošao brodmoravički idiom pokazuje završetak istoga procesa kroz koji danas prolazi fužinski govor.

⁷ Naglasak u gorskokotarskim čakavsko-kajkavskim sustavima obilježavam znakom ' ispred naglašenoga sloga, a : označava dužinu naglašenoga sloga.

6. Krenemo li u praćenju neke fonološke (ili bilo koje druge) izoglose od najkonzervativnijega čakavskoga stanja — koje je uvijek vezano i uz neko područje — uočavamo razlike između osnovnih konzervativnih likova i onih koji su se razvili iz njih, koji su drugačiji od njih (npr. odnos *t'* i *ć*), ili su im čak i suprotstavljeni (npr. obezvučenje zvučnih suglasnika na kraju riječi u buzetskim govorima). Na sjevernom čakavskom području (geografskom) zasigurno je najviše nesustavnih promjena izvršeno u dijelovima Istre, na primjer u već spomenutom buzetskom kraju, čije je govore u novije doba prikazao Petar Šimunović⁸. On je i objasnio razloge koji su doveli do promjena: to su, danas i povijesno, bliski dodiri i prožimanja sa slovenskim govornim sustavima. Razlog je, dakle, isti onaj koji je uzrokovao današnju jezičnu situaciju na zapadnom kajkavskom gorskokotarskom tlu.

Za razliku od istarskih ekavskih govora ikavsko-ekavski govori srednjočakavskoga (lingvistički) tipa pokazuju svoj kontinuitet danas ne samo na svojem osnovnom geografskom prostoru u vinodolskom kraju već i u krakovima svojeg rasprostiranja u opatijski kras⁹ i unutrašnjost hrvatskoga kopna. Kao jedan od najčakavskijih ikavsko-ekavskih tipova govora u prikupskom kraju može se danas predstaviti organski idiom Vukove Gorice. Kao jednog od predstavnika čakavskih ikavsko-ekavskih govora u Lici možemo uzeti Brinje.

7. Osnovni pokazatelji čakavskoga stanja u unutrašnjosti kopna nisu — što je već lingvistički znano — čestotni odnosi u upotrebi odnosne zamjenice *ča*, premda se ona čuva i u Vukovoj Gorici i u Brinju¹⁰. Vukova Gorica izgubila je posve iskonski čakavski odnos *ć* ≠ *č* (precizno: *t'* ≠ *č*), a Brinje je sačuvalo odnos *ć* ≠ *č*, ali je *ć* izgubilo svoju čakavsku konsonantsku obilježenuost *t'*. Pritom se u oba govora nije na isti način poništio konzervativni čakavski odnos u 3. licu singulara i plurala (afirmativnom i niječnom) glagola htjeti (tip *nētē*). U Brinju 3. lice singulara glasi *čē* (i *nēce*), a u pluralu *đcedu* (*nēcedu*). To su danas češći ostvaraji u ovom govornom idiomu¹¹. Oni ipak nisu i jedini. Finka i Pavešić¹² upozoravaju da pored ovih likova postoje i likovi — samo u zanižkanom prezentu glagola *htt* — koji povezuju ovaj govor s tradicionalnima čakavskima (Rukavac, Kamenjak):

⁸ V. Petar Šimunović, Dijalekatske značajke buzetske regije, Istarski mozaik 5, Pula 1970, str. 25-49; v. i isti autor, Takozvana buzetska kajkavština, Istra 6-7, Pula 1976, str. 41-44.

⁹ V. o tome Milan Moguš, Čakavština opatijskoga krasa, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 17, Zagreb 1982.

¹⁰ U vezi s govorima Brinja služim se prvenstveno podacima Milana Moguša u Upitniku za hrvatski lingvistički atlas i radom Božidara Finke i Slavka Pavešića "Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici", Rasprave Instituta za jezik 1, Zagreb 1968, str. 5-44.

¹¹ Prema podacima Milana Moguša, Upitnik za hrvatski dijalektološki atlas.

¹² U citiranom radu Finke i Pavešića, str. 15.

*Nétu dèlat, ti néteš dèlat; néte da grjèdu; néte ni mólit*¹³.

U Vukovoj Gorici odnos je *čè* (i *nèče*) u singularu, a *čèdu* (*nèčèdu*) u pluralu.

Ovdje se ponovno u samo jednom morfološkom liku uočavaju promjene u odnosu na klasične čakavske sustave: jedna je fonološka, a druga morfološka. U jednom se govoru u unutrašnjosti posve gubi fonološka čakavska konzervativna zbiljnost *te*, *nete* (Vukova Gorica), a u drugome (ličkom brinjskom) ta čakavska konzervativna fonološka obilježnost nije posve izgubljena, ali teži ka gubitku.

Fonološki udaljeniji likovi 3. lica singulara i plurala glagola htjeti u Vukovoj Gorici rezultat su i veće udaljenosti između *č* (*č*), koje se danas, pod utjecajem kajkavskoga adstratnoga elementa, ostvaruje u Vukovoj Gorici, i čakavske realizacije *t'* u konzervativnih čakavaca. Ali govor Vukove Gorice i geografski je udaljeniji od svoje iskonske čakavske jezgre.

Na fonološkoj sinkronijskoj razini, dakle, u ovom samo jednom promatranom liku uočavamo identičnost među ikavsko-ekavskim i ekavskim tradicionalnim čakavskim govorima; u govorima udaljenijima od njih uočavamo razlike među njima samima, ali i razlike u njihovu postupnom udaljavanju od tradicionalnih govora. Govor Vukove Gorice ubrzao je svoj put u odnosu na fonološke likove *te*, *nete* u 3. licu singulara i plurala glagola 'htjeti', a govor Brinja ga slijedi, ali ipak nešto usporenije.

Na povijesnom putu jedna se izofonemska čakavska crta (što pokazuju govori Brod Moravica i Fužine) rasprostirala ujednačenije od priobalja prema unutrašnjosti čakavskoga kopna. Ta je crta prekinuta zbog govora koji su nadjačali iskonski čakavski identitet, zajednički i ekavskim i ikavsko-ekavskim čakavcima, ali se i danas još čuvaju neki njezini elementi u ponekim govorima kao ostatak prošlih istih odnosa (Brinje, Fužina).

Brinjski govor — naročito u usporedbi s brodmoravičkim povijesnim stanjem — upozorava na dužu opstojnost starih likova *te* u zanjekanom obliku: *nete*.

Pitanje je zašto se stariji oblici 3. lica singulara i plurala duže čuvaju — kada se čuvaju — u zanjekanim likovima. Mislim da je odgovor na ovo pitanje u sintagmatskom čuvanju sveza, a unutar toga u rjeđoj zastupljenosti negacijskih od afirmativnih iskaza. Negacijske sintagmatske sveze zato duže ostaju neizmijenjene, a afirmativne se lakše prilagođuju novom sustavnom stanju.

8. Na fonološkom se planu u istom promatranom segmentu očituju različitosti, odnosno sličnosti, koje sam prikazala. Na morfološkom planu različitosti su znatno uočljivije u odnosu na tradicionalne čakavske sustave. Oba govora u unutrašnjosti kopna prihvatila su u prezentu glagola htjeti novu formulu: *čèdu*, *nèčèdu* (Vukova Gorica), *đèdu*, *nèčèdu* (Brinje). Na morfološkom je planu situ-

¹³ Akcente donosim prema bilježenju Finke i Pavešića u op. cit., str. 15. I u drugim primjerima iz Brinja akcente donosim prema citiranim radovima Finke, Mogušića i Pavešića.

acija tako posve jasna: odijeljeni su tradicionalni čakavski govori od čakavaca koji su se u ovoj crti udaljili od njih.

9. Razlike među pojedinim organskim idiomima postoje i u nekom drugim oblicima ovoga glagola. Vlastitom razvojnom procesu dosljedan je jedino govor Rukavca, ekavskoga čakavskoga idioma. Infinitivni je oblik u njega *tět*, a glagolski pridjev radni *otěl*, *otěla*. Već u vinodolskom Kamenjaku, zbog inodijalektnoga utjecaja, dolazi do gubljenja povijesnoga slijeda *ě > i* (odnos tipičan za ikavsko-ekavski dijalekt) pa ti oblici glase *tět*, *otěla*, *otél*. Tako su se na sinkronijskoj razini približili (opet samo u jednom segmentu) jedan ikavsko-ekavski idiom i jedan klasični ekavski idiom.

U Vukovoj Gorici se, međutim, unatoč ekavskim kajkavskim utjecajima, sačuvao ikavski refleks: *tit* (u infinitivu), a i *til*, *tīli* (u glagolskom pridjevu radnom). Primjeri su iz Vukove Gorice: *Něke su tō tīle pōsebnō mēt̄nut*. *Ōna je tīla dāt kokōšam j̄st*. *Tīli su snēt plāhtu*. Isti su se oblici zadržali i u Brinju: *tīt*, *tīl*, *tīli*).

U smislu opstojnosti određenih fonoloških likova ponovno se pokazuje da i u inogovornom kontaktu govori udaljeni od svojega centra dugo čuvaju ono što prvo pada u njihovim najtradicionalnijim govornim sustavima.

U svakom slučaju glagol 'htjeti' (tit, tet) ima značajnu ulogu u govorima čakavskoga sjevera, jer u nizovima svoje različite razvojnosti odjeljuje organske idiome međusobno. On predstavlja jednu od bitnih razdvojnih crta — koja u svojoj višeslojnoj razvojnosti može podijeliti čakavske organske idiome međusobno. Samo neke fonološke razvojne crte vezane su uz tradicionalnu čakavštinu. Samo morfološke razvojne crte u unutrašnjosti kopna odvajaju se od iskonske čakavštine i vežu se uz govore s kojima su čakavci i danas u kontaktu.

10. Općečakavske razvojne crte — poput diftongacije ili zatvaranja vokala — ne znače ni u kopnenih čakavaca neki njihov specifičan razvojni put, ali pokazuju otklon prema svojem iskonskom podrijetlu. Bez obzira na čakavske izvorne smjerove, ono što nije tipično za izvorišne sustave pokazuje razvojne čakavske putove. U usporednoj raščlambi govora u unutrašnjosti kopna pokazuju se i njihove razvojne različitosti. Prikupska Vukova Gorica u sadašnjem stupnju razvojnosti suprotstavljena je ličkom Brinju dosljednom zatvorenosti iskonski dugih *ě*: i *o*: vokala (*čěsan*, *pěršin*, *zěle*, *plěl*; *pōldan*, *pōlnoč*, *mōlac*, *rōža*). Govor Brinja skloniji je diftongiranju ovih samoglasnika (*siěno*, *ispečije*, *stjōl*, *pljōt*). Između oba sustava postoje i veće razlike. U sustavu Vukove Gorice dugi su vokali samo oni pod danas dugim akcentom, bez obzira na akcenatsko povijesno stanje. Tako se Vukova Gorica pokazuje bliža istočnom gorskokotarskom kajkavskom sustavu (Močila, Lukovdol). U Brinju je situacija ponešto složenija. U obliku diftonških *e*: i *o*: vokala očituje se i stara akcenatska slika, s duljinama koje su se zadržale u predakcenatskom položaju, a rjeđe u postakcenatskom. Primjeri su koje u tom smislu donose Finka i Pavešić: *U pōlju pasije krāva*; *U*

nūōj kūći jīma pūno stvāri. Staru prozodijsku sliku s prednaglasnim dužinama pokazuju ovakvi primjeri Finke i Pavešića: *Sriedā je; Nūožūōm*.

Oba se ova govora slažu međusobno u situacijama kada se dugouzlazni akcenti prebacuju na prethodne iskonski kratke vokale. U tim se situacijama *e*: *i* *o*: ne diftongiraju u Brinju i ne zatvaraju u Vukovoj Gorici. Primjeri su za govor Brinja: *sēstra, žēna, nōga*. Primjeri su za govor Vukove Gorice: *sēstra, žēna, nōga*.

Takva je situacija na komparativnom dijalektnom planu zanimljiva. S jedne strane pokazuje se udaljenost od klasičnih čakavskih sustava, koja nije tipična samo za ove govore, već i za neke južnočakavske. Pokazuje se kako su se ovi govori, udaljeni od svoje čakavske jezgre, unatoč nekim međusobnim razlikama (*e*: > *e*: u Vukovoj Gorici, *o*: > *o*: u Vukovoj Gorici, *e*: > *je* u Brinju, *o*: > *uo* u Brinju) našli zajedno u svojoj razvojnosti u jednom segmentu koji je i inače značajan za čakavsko narječje u cjelini. Pritom oba govora pokazuju, u toj svojoj razvojnosti, udaljenosti od govora s kojima – u bližem ili daljem susjedstvu – kontaktiraju. Govor Brinja, naime, sa svojim dvostrukim razvojem glasona *e* i *o* u različitim akcenatskim razvojnim uvjetima jezično je udaljen od svojega širega štokavskoga zaokruženja. Govor Vukove Gorice pokazuje svoju udaljenost od kajkavskih istočnih gorskokotarskih govora, u kojima se svaki dugi *e*: *i* *o*: vokal, bez obzira na svoje podrijetlo, očituju zatvorenošću izgovora.

U Vukovoj Gorici vokal *a*: nije se udaljio od klasičnih čakavskih primorskih sustava. To pokazuju primjeri poput: *U grād smo se dāli; Raspričāla svōju stvār i òde*. U Brinju se *a*: izgovara zatvorenije, kao (a): *svitāk*, osim u slučajevima kada se dulji prethodni iskonsko kratak vokal, kao u tipu *svād̄ba*¹⁴. To su situacije kada se idiom Vukove Gorice iskazuje kao bliži tradicionalnim čakavskim sustavima u priobalju (Vinodol: *svād̄ba*, Vukova Gorica: *svād̄ba*).

U usporednom razmatranju fonoloških sustava klasičnih čakavskih idioma u priobalju, u vinodolskom kraju, s ikavsko-ekavskim sustavima u kopnenom čakavskom prostoru, pokazuje se kao najudaljeniji od svoje čakavske jezgre govor ličkoga Brinja. Ta je udaljenost, međutim, samo pokazatelj razvojnosti jednoga čakavskoga govora. Brinjski se govor pokazuje bliskim u svojim fonološkim ostvarajima i pojedinim čakavskim otočnim sustavima (Vrgada), pojedinim istarskim govorima (buzetskima) i mrzlovodičkom gorskokotarskom čakavskom govoru.

11. U odnosima koje promatram (a to su prvenstveno ikavsko-ekavski čakavski govori međusobno i u odnosu na svoje klasične sustave) pokazuje se da su, barem danas, na sinkronijskoj razini, govori udaljeniji od klasičnih čakavskih razvili neke svoje specifičnosti u samo nekim fonološkim ostvarajima i u samo nekim fonološkim situacijama. Od klasičnih čakavskih oni se udaljuju:

¹⁴ Finka-Pavešić. op. cit., str. 6.

1. U ostvarajima vokala *e*: i *o*: (osim u određenim spomenutim situacijama).

2. Rjeđe i u ostvaraju *a*: vokala (osim u spomenutim situacijama).

U dugom se vokalizmu ne mijenjaju *i*: i *u*: vokali u odnosu na klasične sustave, a kratki vokalizam ostaje neizmijenjen.

Takva situacija nije bitna samo zbog odnosa između ovih kopnenih govora i klasičnih priobalnih, već i zbog odnosa među čakavskim govorima i onima koji to nisu. Sustavnost čakavske međusobne udaljenosti (ili razvojnosti) uvijek pokazuje čakavsku realnost i ne može značiti odmak od nje. Fonološki (vokalni) odnosi u ličkom Brinju (govoru u kontaktu sa štokavcima) pokazuje njihovu čakavsku strukturu u dugom vokalizmu. U usporedbi s tom strukturom i dugi vokalizam u govoru Vukove Gorice pokazuje svoj čakavski iskonski element, unatoč kajkavskom utjecaju na njegov sustav.

Kratki je vokalizam u oba kopnena čakavska govora neutralan u smislu obilježenosti prema tradicionalnim čakavskim govorima, ali i prema onima s kojima kontaktiraju. Izuzetak u tom smislu može biti govor Vukove Gorice. Vukova Gorica, u dodiru s kajkavcima, u određenim položajima pokazuje tendenciju prema otvorenosti *e* vokala.

Ali u smislu raščlambe jezika (što znači i u ovom slučaju govornoga idioma) polazim od osnovnoga sustava, od čistoga govornoga akta među istojezičnim (istonarječnim) govornicima. U smislu zatvorenosti, odnosno diftongacije *e*: i *o*: vokala u dva različita kopnena sustava, a pritom i razlikovnosti od osnovnih zakonitosti u svakom od njih posebice, što ih međusobno katkad i približuje, potvrđuje se jezična komunikacijska suaktivnost među suštinski istim, ali geografski udaljenim govornim sustavima. Kontradikcije među ovim govorima samo su formalne. Bliskosti među njima iskonske su naravi.

12. Čakavski ikavsko-ekavski govori u unutrašnjosti kopna dobro čuvaju čakavske razvojne crte *ɨ* > *a* i u primjerima kao *zâč*, *vâje*, *kâdi* ili *kadì si*, *vâvik* pored *vâjk*, ali i novijega *ùvik*. Primjeri su to iz čakavskoga Brinja, koji je u kontaktu sa štokavcima. Vokal *a* kao refleks *ɨ* zadržao se ovdje i u primjeru *mâlin*, ali *a* se nije sačuvalo u primjeru *mîlnar*, što upozorava na štokavski utjecaj. Slična je situacija i u Vukovoj Gorici, iz koje donosim slijedeće primjere: *kâdi*, *zâč*, *vâvik* (pored *ùvik*), a *vâje* je danas rjeđe od *òdma*. Vukova je Gorica u jezičnom dodiru s kajkavcima. Ipak, oba ova govora u unutrašnjosti kopna u ovom specifičnom čakavskom razvojnom procesu potvrđuju da je ovo jedna od crta koja se — u svojem izofonemskom pružanju — dugo čuva u čakavskim govorima. To je crta koju i Milan Moguš uzima kao jednu od tipičnih općečakavskih obilježja.

Ipak, kao i u Brinju, i u Vukovoj se Gorici ostvaruju primjeri *mâlin* (ili *mal'nica*), dakle primjeri sa čakavskim realizacijama, ali *mîlnar*, primjer koji upućuje na štokavski tip realizacije. Taj tip realizacija — *malin* i *mîlnar* — čuva se prostorno i šire od ovih čakavskih govora i tipičan je i za zapadne kajkavske

gorskokotarske govore. Izuzetak među svima njima je govor kajkavskoga Prezi-
da na hrvatsko-slovenskoj granici, koji ima potpuno čakavske ostvaraje i u
osnovnom leksemu (*m'alon*) i u izvedenici (*m'alnar*). Tako je i u obližnjem kaj-
kavskom Tršću. (Ove su čakavske realizacije toliko uobičajene u leksiku ovih
govora da prelaze i u onomastički prezimenski fond, u kojem je veoma često
prezime Malnar).

Tip odnosa *malin* – *mliinar* u gorskokotarskim zapadnim kajkavskim govo-
rima, u ličkom Brinju i u prikupskoj Vukovoj Gorici upozorava na opću arealnu
crtu koja je zahvatila sve ove govore.

Naime, razvojni put $b > a$ karakterističan je za velik dio gorskokotarskih
govora. On je normalan za Mrzlu Vodicu, ekavski čakavski idiom, u kojem se
ostvaruju primjeri kao: *jā san, čā, vāļe, pāsić* (u ovom se govoru ostvaruje *ć* kao
t'), *vāvik, vāni, dānas, va rūkah*. Ali razvoj $b > a$ normalan je i za kajkavske go-
vore u kojima se ostvaruje isti razvojni put, jer takav razvoj obilježava i čakav-
ske govore i slovenske primorske i belokrajinske govore, s kojima su ovdašnji
kajkavci u kontaktnoj situaciji.

Važnost takva razvoja (nesustavnoga, doduše) bitniji je u tipičnim, samo
čakavskim sustavizacijama razvojnoga procesa b u kajkavskim govorima. To su
ostvaraji kao *v'avyk, m'alyn* (u Delnicama), *v'avyk, v'aļe* (u Lokvama), *v'a:vek,*
z'a:č, va cr'i:kvi (u Fužini), *vāvek, mālin* (u Močilima i u Lukovdolu). To, zapra-
vo, pokazuje kako se ta tipična čakavska crta "jake vokalnosti" (upotrebljavam
Mogušev termin) dugo čuva ne samo u čakavskim govorima udaljenima od svo-
jega centra i okruženima inogovornicima, već i u novostvorenim sustavima op-
staje kao pokazatelj čakavske prisutnosti na jednom govornom tlu.

13. Znana je čakavska osobitost u smislu slabosti inicijalnoga vokala *o* u
sjevernim čakavskim sustavima. Ta slabost, međutim, nije izražena u tradici-
onalnim govorima sjevernoprivlarskoga Vinodola ni istarskoga Rukavca. U tim
govorima samo sporadički primjeri pokazuju ovu slabost. Takvim promjenama
skloniji su neki istarski govori (i to ne samo u ovom položaju)¹⁵ i neki gorskoko-
tarski govori. Među sjevernoprivlarskim govorima inicijalno *o* izgovara se kao *u*
u Novom Vinodolskom. U unutrašnjosti kopna čakavski idiomi nisu skloni
promjeni toga vokala u označenom položaju. U Vukovoj Gorici ostvaruju se sus-
tavni primjeri kao *ōni* (ōni nas glēdadu); *ōvde* (ōvde nī čūda mūh); *obāvit*
(nūspūt će obāvit prākšu); *ōpče* (jā ōpče nē smem mīslit). Tako je i u Brinju: *ōko*
(ōko kūće īmamo nājviše kokošē); *ovcā* (ovcā se priviēže za slīvu); *ōnda* (ōnda
kad se opletīē). Ipak, u Brinju se mogu čuti i primjeri kao *ūnda* (ūnda īmam
rūke)¹⁶. Ta bi se pojava na ovom području mogla i geografski podijeliti. Osim

¹⁵ V. Vida Barac-Grum, Glasovne promjene u sustavu, Rasprave Zavoda za jezik IFF, Zagreb
1985, str. 49-53.

¹⁶ Primjer je preuzet iz citiranoga rada Finke i Pavešića; v. Primjeri govora, str. 20.

najtradicionalnijih čakavskih govora na sjeveru skloniji su joj zapadni, istarski, koji je prenose i na neke slovenske govore u svojoj blizini i na gorskokotarske kajkavske. Manje je izražena u govorima koji se pružaju od Senja preko Vinodola (izuzevši Novi Vinodolski) u unutrašnjost kopna.

Zadržavanje iskonskoga čakavskoga stanja na području od Senja prema unutrašnjosti može se protumačiti utjecajem štokavaca na jedno čakavsko slabo mjesto u sustavu. U unutrašnjosti kopna čakavci su se – u govornoj suakciji sa štokavcima i kajkavcima – također zadržali (ili vratili) na svoje prvobitno čakavsko fonološko stanje ne mijenjajući iskonsko *o* u bilo kojem drugom smjeru od osnovnoga izgovorno-akustičnoga. Samo poneki primjeri (u položaju *o + n*) upućuju na nekad započeti – ili na novi – smjer promjene¹⁷. U toj su se razvojnoj komponenti čakavci na kopnu samo formalno udaljili od čakavskih sustava u priobalju: oni su, zapravo, zadržali jedan fonološki položaj neizmijenjen, koji su čakavci skloni mijenjati najčešće prema zatvorenosti i višem tonu (*o > u*), ali i u istom smjeru u fonološkom trokutu, samo prema otvorenijem izgovoru (*o > e*).

14. U vinodolskim se govorima u leksemima *teplò, teplije e* čuva. Tu se *e* čuva i u konzervativnom istarskom Rukavcu. Kao izofonemska crta takvo se *e* provlači i u čakavsko-kajkavski fužinski govor: *t'eplo* (j'en čas je t'eplo). S drugačijim ostvarajem pokazuje se Vukova Gorica: *tòplo*. U smislu kontinuiteta ove crte pokazuje se govor Brinja: *tèplo, tèpla*.

U ovom se smislu tipične čakavske izofonemske crte vuku dosta duboko u kopnenu čakavštinu, ali pokazuju i svoj razlaz među kopnenim čakavcima. Lički su čakavci bliži svojoj iskonskoj jezgri. Prikupski su se čakavci udaljili od nje.

U smislu promatranja razvojnosti ove izofonemske crte ne treba tražiti neki njezin unutrašnji razvoj. Neke crte, poput ove, opstaju u tradicionalnim čakavskim govorima i prenose se kao čakavske tradicionalne komponente u govore udaljenije od centralnih. One nemaju svoj specifičan razvojni put. One postoje kao obilježje konzervativnosti jednoga čakavskoga govora ili se gube, ne zamjenjuju se nekon drugom čakavskom razvojnom crtom. U nekim se govorima takve izofonemske crte gube brže (najčešće pod utjecajem drugačijih govora s kojima su u kontaktu – tip prikupskih govora poput Vukove Gorice). U drugima se, kao kontinuantе staročakavskoga stanja, još zadržavaju, kao u ličkom govoru Brinja.

U svim ovakvim promatranjima fonološkoga tradicionalnoga čakavskoga stanja govori poput nekih gorskokotarskih, kao što je govor Fužine, a djelomično i Lokava, pokazuju svoje bliske odnose s danas najstarijim čakavskim (pri-

¹⁷ V. pobliže o tom procesu na karlovačkom i dugoreškom čakavsko-kajkavskom području u: Stjepko Težak, Dokle je kaj prodro na čakavsko područje, Hrvatski dijalektološki zbornik 5, Zagreb 1981, str. 173.

morskim i istarskim) govorima. Ta veza nije slučajna: ona upućuje na govorni supstrat u jezičnoj supstrukturi ovih govornih idioma danas.

15. U instrumentalu singulara imenica ženskoga roda (*a* deklinacije) ostvaruje se odnos *o* > *u*: u tradicionalnim čakavskim govorima (bez obzira na to radi li se o ekavskim ili ikavsko-ekavskim sustavima). Tako je u vinodolskom govornom području *glavûn*, *ženûn*, a u istarskom ekavskom Rukavcu *hćerûn* (izgovorno: xt'erûn), *sestrûn*. U unutrašnjosti kopna ta se fonološka promjena gubi, pa se *o* ostvaruje uvijek u instrumentalu singulara imenica ovoga tipa. U Brinju su ostvaraji *s krvlûôm*, *koščûôm*, *rûkuôm*, pa čak i *maščûôm*, a u Vukovoj Gorici proces je otišao još i dalje zbog prebacivanja dugoga akcenta na prethodni slog. Zato su za ovaj govor tipični ovakvi ostvaraji: *s nōgom*, *sa sājom*, *s lđpatom*. Čakavsko-kajkavski fužinski govorni tip i opet se pokazuje kao prijelazan među ovim ostvarajima. Tako su ovdje mogući dvostruki ostvaraji iste izvorne cjeline: *Ja z mat'i:kon kopan*, ali i *Ja z mat'i:kun h'opan*. Ostvaraji s *o* češći su: *Z lop'a:ton h'ita z'emľu*.

Fužinski govor s ovakvim svojim ostvarajima pokazuje, s jedne strane, svoje bliske veze s čakavskim govorima klasičnoga tipa, jer pokazuje morfološku tendenciju *o* > *u* u ovom položaju, koju ostvaruju i klasični vinodolski čakavski govori. S druge strane, udaljuje se znatno od njih zbog prebacivanja akcenta na prethodni slog, odnosno gubljenja dužine u tom morfološkom položaju. Kao i u Vukovoj Gorici, i ovdje su tako nestali prvotni fonološki uvjeti za ostvaraj *o* > *u*:. Mogući ostvaraji -un (*z mat'i:kun*) pokazuju ovdje samo prebrođene utjecaje klasične čakavštine.

Već je i za senjski govor Milan Moguš utvrdio gubljenje ove fonološke crte, razvijene, očito, samo u tradicionalnim čakavskim govorima. Idiomi udaljeniji od njih možda su je također razvijali (na što upućuje fužinski govor), ali su je postupno zatirali, pa i zatrli.

16. U čakavskom konsonantizmu, pa i najkonzervativnijem, slabo mjesto u sustavu ima konsonant *g*, a *k* u položajima kada je vezan uz *t*. Između dva konzervativna sustava, vinodolskoga kamenjačkoga i istarskoga rukavačkoga, promjeni *g* > *h* (Vinodol), odnosno *g* > *x* (Rukavac) skloniji je rukavački idiom, ali i kamenjački pokazuje novije tendencije prema ostvarajima *h* na mjestu *g*. Čakavsko Brinje u unutrašnjosti kopna ne pokazuje tendenciju gubljenja *g* (u smislu njegova prelaženja u *h*), a naročito i zato što je *h*, zbog štokavskoga utjecaja, gotovo posve istisnuto iz ovoga konsonantskog sustava. Tendencija *g* > *h* nije tipična ni za Vukovu Goricu, premda se u njoj *h* dobro čuva. Tako se ovi govori u unutrašnjosti na ovom planu promatranja čvršće vežu uz ikavsko-ekavski konzervativni čakavski govorni tip, kojem, u svojem razvojnom slijedu, i pripadaju, s dodatnom osobitošću da su u konsonantskom sustavu čvršći i od tradicionalnih čakavaca i ne pokazuju u ovom slučaju težnju prema strukturnim promjenama ovoga tipa.

Na ovom putu između tradicionalnih čakavskih ikavsko-ekavskih govora i njihovih krakova u unutrašnjosti ponovno se ispriječio čakavsko-kajkavski govor Fužine. U njemu se *g* čuva u svim svojim položajima (*g'ušćer, va gr'a:t, r'o:g*), ali katkad može prijeći i u *h*: *star'ija je n'eh je m'oja*.

U pogledu odnosa *k* + konsonant (*hćer* < *kćer, lãhta* < *lakta*, pa prema tome i u nominativu *lãhat* < *lakat, dõhtor* < *doktor, hrũška* < *kruška* i sl.), koji se ostvaruju u klasičnoj čakavštini, Brinje, udaljenije od svojega centra, gubi ovu razvojnu crtu. Tu se sustavno ostvaruju primjeri kao *dõktur, lãkat*. Izuzetak je, međutim, leksem *nõt* (=nokat), sa svojim razvojnim putem u kojem se skriva njegovo čakavsko podrijetlo: *nokat* > *nohat* > *noht*, a nakon sustavnoga ispadanja konsonanta *h* u konsonantizmu ovoga idioma, *nõt*.

Ni Vukova Gorica u svojem razvojnom putu nije sačuvala ovu čakavsku promjenu. Ona, međutim, pokazuje svoje strukturno previranje od čakavštine prema kajkavštini, pa se pored *dõktor, lãkat*, u tom govoru ostvaruje i *nõfat*¹⁸.

Prijelazni put od jednih čakavaca (konzervativnih) k onima u unutrašnjosti opet prekida govor Fužine, sa svojim mogućim ostvarajima *dõhtor, nõhet, nõhti* (na primjer: *z n'ohti me zgr'e:boũ, hr'uška*.

17. U povlačenju jezičnih crta ne bi trebalo zanemariti ni klasični čakavski odnos *l* + vokali prednjega reda > *ɭ*. Ne samo zbog svoje opstojnosti u unutrašnjosti kopna, već i zbog utvrđivanja njihova prekida. Govor Brinja, naime, čuva tu čakavsku crtu koja se očituje u odnosima *l* + *i* > *ɭ* + *i, l* + *e* > *ɭ* + *e*. Primjeri su takve govorne sustavizacije: *žlīb, lĩvat* (=ulijevati), *kłět*. Govor Vukove Gorice izgubio je tu čakavsku komponentu, čak i u odnosima *kl, gl* + *i, e*. Tu su ostvaraji: *kłēli, žlīb* i dr. To nije jezična crta koja pripada samo ikavsko-ekavskim čakavskim govorima. I u ekavskom Rukavcu ostvaruju se primjeri kao *kłin* (=klin), dakle, *kl* + *i* = *kɭ*, ali pored njih, u sustavnom govornom pripćavanju govornika iste generacije, rijetki su ostvaraji *l* + vokali *i* i *e* > *ɭ*, pa se ostvaruju i *pãlica* i *žlebãc*. Govor Brinja se, dakle, u ovoj čakavskoj razvojnoj crti jače ističe kao nastavak klasičnih ikavsko-ekavskih govora. Rukavac se pokazuje kao manje klasičan u ovoj crti od vinodolskoga Kamenjaka, jer je jače i podložan inodijalektnim utjecajima. U smislu samo ove čakavske crte govor Vukove Gorice posve se udaljio od tradicionalnih čakavskih govora, ali i od ličkoga govora Brinja, koji je, geografski bliži čakavskim tradicionalnim govornim lokalitetima, duže sačuvalao i ovu njihovu karakterističnu promjenu.

18. Tipične metateze čakavskoga tipa, poznate ne samo u tradicionalnim čakavskim govorima već i u udaljenijima od njih (tip: *zibrati* i dr.) vrlo su rijetke u unutrašnjosti kopna. U Brinju takav je primjer *pãuz, pãuzon* (<pazuh). U

¹⁸ O sličnoj situaciji u ozaljskim govorima (*kt* > *ht* > *ft*), dakle o olakom prelaženju čakavskih skupina *ht* u *ft*, v. Stjepko Težak, Ozaljski govor, Hrvatski dijalektološki zbornik 5, Zagreb 1981, str. 219. Istu situaciju pokazuju i neki gorskokotarski govori; o tome v. Vida Barac-Grum, Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru, ICR, Rijeka 1933, str. 162.

Vukovoj Gorici nisam našla takav tip zamjene vokalnoga i konsonantskoga elementa, ali našla sam ga u, konzervativnim čakavcima bližem, govoru Fužine: ziv'a:lat (<izvalat).

19. Ni jedan od čakavskih govora u unutrašnjosti ne pozna obezvučivanje konsonanata na kraju riječi ili na kraju sloga. U Brinju se, u smislu ove čakavske obilježnosti, ostvaruju primjeru kao *lād* (=hlad), *kđlovoz*, *lištopad*, *uđovca*, *krđv*, *děd*¹⁹. Takav konsonantski poredak u Brinju ne začuđuje već i zbog toga što kasnije doseljeni štokavci u Liku, pa i u brinjsko zaokruženje, nisu mogli poremetiti ovaj čakavski naslijeđeni sklad.

U Vukovoj Gorici ostvaraju su: *křv*, *zŭb*, *đovca*, *rāfung*, *žlib*. Vukova Gorica u bliskim je susretima s kajkavcima, pa sustavno zadržavanje čakavskoga stanja pokazuje, barem još zasad, čuvanje nekih bitnih čakavskih obilježja u ovom govornom idiomu, unatoč kontaktu s kajkavcima.

Čakavsko-kajkavski govori Lokava i Fužine ovu su crtu razvili u kajkavskom smjeru. Tako je *křf*, *gřt* (=ružan) u Fužini, *p'et kr'uhof*, *t'i: si z Lokaf* u Lokvama. U tim su govorima mogući i poneki izuzeci, koji podsjećaju na čakavske ostvaraje bez obezvučenja, ali oni nisu sustavni, ne uklapaju se u današnju strukturu ovih govora.

20. Promatrajući govorni akt kao govornu zbiljnost na određenom širem području u jednom času uočavamo promjene, razvojne procese, koji se šire od klasičnijih govornih sustava prema onima udaljenijima od njih. U sagledavanju konzervativnih ikavsko-ekavskih čakavskih idioma i onih koji se pružaju u unutrašnjost kopna na fonološkoj se razini uočavaju određene promjene, prikazane ovdje, koje ipak nisu toliko značajne da bi mogle poremetiti sustav kao cjelinu. Te se promjene izvijaju jedne iz drugih u određenim, strogo definiranim situacijama. Diftongacija *e: i o:* vokala u ličkim govorima sustavna je pojava u određenim sustavnim okolnostima, kao i zatvaranje *e: i o:* vokala u Vukovoj Gorici. Većina promjena opisanih ovdje predstavlja sustavni čakavski razvoj, a samo neke od njih (kao *k* + konsonant) udaljavanje od čakavštine i približavanje susjednim, drugačijim sustavima s kojima su ovi govori u kontaktu, pa čakavski govornici sudjeluju u govornom aktu s inogovornicima, kajkavcima ili štokavcima.

Ono što se pokazuje trajnim u čakavskim govorima udaljenima od svojih osnovnih čakavskih tradicionalnih govora na prozodijskom je planu akcent, a tek donekle prednaglasne i zanaglasne dužine; akcent se sustavno mijenja na čakavski način, pokazujući svoje tradicionalno stanje i na vokalnog planu. U tom se smislu čakavci u unutrašnjosti kopna pokazuju bliskima zapadnim gorskotarskim kajkavskim govorima, koji su, doduše, u razvojnom procesu otišli

¹⁹ V. Finka i Pavešić, op. cit., i Milan Moguš, op. cit.

dalje, izgubivši posve akcenatske kvalitativne odnose, ali su svoju prozodijsku prošlost sačuvali na vokalnom planu.

Na fonološkoj razini čvrsta točka je čakavska "jaka vokalnost", koja ne postaje lako ni pod utjecajem izrazitoga i jakoga miješanja s govornicima drugih narječja.

Na konsonantskom planu čakavci u unutrašnjosti pomalo gube jadransko obilježje $m > n$ na kraju riječi ili sloga, pa se taj proces ni u govoru Brinja ne vrši više dosljedno, a u Vukovoj Gorici se posve gubi. U Brinju ostatke toga procesa pokazuju pojedinačni primjeri kao *obučĭên, ĭden*. Redovita zamjena $m > n$ provodi se u zapadnim kajkavskim, čakavskim i čakavsko-kajkavskim gorsko-kotarskim govorima, a već u vrbovsko-senjskom (mislim na govore Vrbovskoga i Senjskoga) čakavskom gorskokotarskom govornom tipu ostvaruju se m i n , pri čemu je pojavnost m rjeđa (naročito u Senjskom). Primjeri su s ostvarajem n na kraju riječi u tom području: *z rŭkun, u kŭčan, dät vŭlin, prăscin*. Zamjena $m > n$ prestaje se vršiti na razmeđi zapadnih i istočnih gorskokotarskih kajkavskih i čakavskih sustava, ali je čakavci čuvaju ipak nešto duže, s konačnim prekidom u prikupskim govorima.

Čakavci veoma teško prihvaćaju nove konsonantske elemente. To naročito vrijedi za *đ* (ili, još i više, za *dž*). Kad ih prihvaćaju (prihvaćajući noviji rječnički fond), prihvaćaju ih ponajprije kao nesljubljeni *dj* (primjeri takvoga prihvaćanja vide se u vinodolskom Kamenjaku). Unatoč tome što je već i taj tradicionalni čakavski govor pomalo počeo popuštati pred novim, općehrvatskim stanjem, čakavci Brinja ipak dobro čuvaju tipična čakavska obilježja u primjerima kao *žĕja, prĕja, sĕja, grŭzeje*; u Brinju se ostvaruje i čakavsko *žĕp*, a *sudiĕ* još uvijek opstaje uz novije *sŭde*. Konsonant *đ* prodro je u primjere kao *đŭn, zagrađŭjedu*, ali teško prodiranje konsonanta *đ* u brinjski čakavski sustav pokazuje primjer novije posuđenice, 'đubar', koja se ovdje ostvaruje kao *jŭbar*, uz starije *gnŭŭj*.

I Vukova Gorica sklona je čuvanju čakavskoga konsonantizma. I nju obilježuju primjeri kao *sĕja, žĕja, mĕja, prĕja, hŕja*. Tek ponegdje *đ* upada u sustav: *grŭđe, rŭđak*.

Sve ove crte pokazuju kako se čakavci, tradicionalni, ali i oni udaljeniji od njih, teško predaju pred naletom inogovornika koji ih okružuju. Situacija na današnjem čakavskom tlu pokazuje da, i unatoč govorima u okruženju kojih se čakavci nalaze, oni ne napuštaju lako svoje tradicionalne govorne običaje. I za govor bužeštine pokazao je to Petar Šimunović. Smanjivanje čakavskoga prostora danas prema povijesnom, što je prikazao Dalibor Brozović u svojim opisima hrvatskoga dijakronijskoga stanja, pokazuje samo kako su čakavci morali biti istrgnuti sa svojega geografskoga tla i prepustiti ga drugom stanovništvu, s drugačijim narječnim osobitostima.

Summary

THE RELATIONS BETWEEN NORTHERN CHAKAVIAN IDIOMS

In this article the relations between the traditional chakavian idioms on the northern Adriatic coast and those northwards, further from the coast, are regarded. The chakavian elements which have resisted other dialectal structures are followed.